

Justiitsministri ettekanne õigus- ja kohtusüsteemi arengust

12.02.2016

Austatav Riigikohtu esimees, lugupeetavad emeriteerunud Riigikohtu esimehed, head kohtunikud, emeriitkohtunikud, kohtuteenistujad, külalised

Riigikohtu esimees alustas oma ettekannet rahvusvahelisest kontekstist õigusemõistmise vallas. Ma arvan, et see rahvusvaheline kontekst ka laiemate sotsiaalsete suundumuste vallas on väga oluline mõistmaks meie siseriiklikke valikuid või seda psühholoogilist stressi, milles asetseb Eesti ühiskond ja asetseb ka avalik sektor. Paar nädalat tagasi oma intervjuus ajalehele Bild am Sonntag ütles Saksa pagulasasjade minister Müller, et see mis toimus läinud aastal, ei olnud kriis. Objektivse tõendus põhise hinnangu järgi on see sissejuhatus kriisile. Isikute ring, kes kevade saabumisel potentsiaalselt liikuma hakkab, ei ole mitte miljon vaid 10–14 miljonit inimest. Ja see keskkond, milles me asetseme mõjutab seda, milliseks kujunevad Euroopa riikide omavahelised suhted. Pagulasküsimus on globaalne probleem ja selle järeldused mõjutavad ühel või teisel moel ka Eestit, olgu see siis inimeste füüsiline jõudmine siia või poliitilised valikud, mis Eestil ees seisavad.

Majanduskeskkond.

Eile tuli uudis, et eelmise aasta IV kvartalis suurenes Eesti SKP võrreldes 2014. aasta IV kvartaliga 0,7%. On tõsiasi, et optimistlikku retoorikat pole numbrite põhjal mõtet kasutada. Mis puudutab meie ekspordivõimet, siis välisõudlus lähema kahe aasta perspektiivis meie olukorda samuti ei soosi. Soome – meie põhiline sihtturg – maadleb ise oma majanduse külmumise järeldemitega. Viimase nelja aasta jooksul ei ole Eesti majanduse tootlikkus ehk konkurentsivõime sisuliselt kasvanud. Vastupidi, on toimunud väike tagasilangus. Ehk teisisõnu – probleem on selles, et majandus on muutunud hüppeliselt konkurentsivõimetumaks, kuna meil on läbivalt kogu ühiskonnas olnud viimastel aastatel ülimalt kiire nominaalne palgakasv. Kuid tootlikkus ei ole kasvanud. Käärid on pidevalt kasvanud ja näiteks eilne uudis, mis puudutas BVC Grupi lihtsalt Eestist ettevõtmise äraviimist on selle objektivne tagajärg. See ei ole mingi poliitiline loosung ühe ettevõtte poolt, see on lihtsalt objektivne majanduse seaduspärasus. Kui need käärid kasvavad, siis pole allhanketootmist mõtet Eestis pidada ning trendi jätkumisel oli see vaid üks esimesi tõsiseid tööhõive tagasilööke Eestis.

Sisearbimine

Tõsiasi on, et ka erasektor peab hakkama palgakasvu pidurdama. Täna numbrite põhjal ei ole teist reaalset alternatiivi. Järelikult hakkab ka sisearbimine tõmbuma kokkupoole. Kui vaadata meie potentsiaalset majanduskasvu, siis Eesti Panga hinnangul võiks konkurentsivõimelisema majanduskeskkonna puhul meie SKP kasvada 4–5%. Samas on tõsiasi, et reaalse majanduskasvu positiivne stsenaarium näeb ette, et suudame 2%-ni välja venitada. Ehk teisisõnu, ühiskonna võimaluste ja tegelikkuse vahel haigutab tühimik. Küsimus on selles, kas ja kuidas on ühiskond suuteline konkurentsivõime tõstmise nimel ennast mobiliseerima. Tegelikuses on see täna ainus võti jõukamaks saamiseks ja eeldab otsuste, sugugi mitte kergete otsuste, tegemist ka avalikus sektoris.

Ja viimase märksõnana üldisest keskkonnast märgiksin ära julgeoleku. Usun, et iga inimese jaoks, keda huvitavad Eesti julgeolekualased väljakutsed oli üsna loomulik lugeda üleelmisel nädalal ilmunud RAND Corporationi uuringut, mille täiesti tõendus põhine ja kiretu analüüs näitab, milline on Vene Föderatsiooni sõjaline võimekus ja mida tal on võimalik teha Balti ruumi vallutamiseks. Seda uuringut on juba hakatud ka ilustama, arusaadavalt sooviga mitte tekitada ühiskonnas paanikat, sõnadega, et see on lihtsalt üks akadeemiline analüüs ja mõttemäng. Jah, see on mõttemäng aga RAND Corporation on maailma kõige kompetentsem think-tank, konkurenti

tal ei ole. Samuti ei ole Eestis tähelepanu juhitud asjaolule, et selle analüüsi koostasid Ameerika tegevusjärelased mitte mingid analüütikud kuskil elevandiluu tornist. Need olid sõjaväelased, kes peavad planeerima NATO ruumi kaitset. Ja need järeldused ei olnud meie jaoks sugugi mitte optimistlikud.

Tulles nüüd meie õigusemõistmise ja kohturuumi juurde, siis lubage mul kõigepealt avaldada oma süraast tänu pr Helve Särgavale ja hr Tanel Saarele kohtu esimehe ametiülesannete täitmise eest. Suur-suur tänu teile. Samuti tahaksin jõudu soovida kohtu esimehe ametisse asunud hr Meelis Eerikule ja pr Kadri Palmile ja soovida hr Kikerpillile jõudu Pärnu Maakohtu tüüri juhtimise jätkamisel.

Riigikohtu esimees kõneles riigireformist, kõneles sellest põhimõttelisest vajadusest, olukorras, kus meie mitte pessimistlik rahvastikustsenaarium vaid viimase inim põlve puhul juba paraku realistlik rahvastikustsenaarium tähendab tööealise elanikkonna kokkutõmbumist. Ja tõesti, möödunud aasta oli esimene versta post, kui Eestis tuli tööturule vähem inimesi kui lahkus ja siinkohal tuleb väljaränne kõrvale jätta. Need olid ainult demograafilised näitajad, väljaränne tuleb siis pealekauba. Tõsiasi on see, et poolelise inim põlve perspektiivis peab sisuliselt iga tööealine inimene hakkama ülal pidama 1,7 inimest, kes ei käi tööl (olgu need siis lapsed või eakad). Selge on see, et see avaliku sektori korraldamisele asetab see trend olulise ja keskse vastutuse. Kuidas avalikku sektorit siis nende demograafiliste trendidega koosmõjus korraldada? Siin ei saa olla erandiks ükski avaliku sektori valdkond, ükski valdkond ei ole tabu. Need juba paika pandud avaliku sektori teenistujate vähendamise numbrid on pea alati ebaõiglased, sest nad tihtipeale ei arvesta cellugu. Mõnes eluvaldkonnas, nagu politseivaldkonnas, on kokkutõmbumisele suunatud reformid juba ära tehtud. Tänutäheks öeldakse, et nüüd saate veel numbreid kaela, tõmbame teid veel arvestuslikult kokku. Sarnane on lugu vanglasüsteemiga.

Kohtusüsteem on suures plaanis efektiivne. Ja siin on kohtujuristide palkamise tõttu olnud suund vastupidine, õigusemõistmise aparadi koosseisud on kasvanud. Samas on seda tehtud täiesti legitiimsete eesmärkide saavutamiseks. Selge on see, et üldistes skeemides on numbrid ette antud ja need tuleb sisustada. Kehtiva põhiseaduse raames ei saa see loomulikult toimuda nõnda, et ütleme, et parlament võiks olla väiksem. Õigusemõistmise reaalses huvides ei saa ka öelda, et kohtunikekorpus peaks olema väiksem. Vastupidi, kõik koosseisulised tühjad kohad tuleb täita. Kuid tõsiasi on, et kogu koosseisu puhul on vajalik eesmärgiks püstitatud koosseisu numbriga arvestada. Ja see tähendab, et lahenduseks peab olema ka rahulik revisjon eesmärgiga analüüsida, kuidas muuta õigusemõistmise logistiline ja tugiteenuste pool tõhusamaks. Reformimise käigus oleks vajalik ideekorje, mis võimaldaks meil erinevate teemade puhul hiljem ideed lauale panna ja neid tõsiselt analüüsida. Riigikohtu esimees puudutas mõningaid märksõnu. Näiteks küsimus sellest, kas kõik kohtuasjad peaksid läbima kõiki kolme kohtuastet. See on väga luksuslik süsteem. Lõviosa Euroopa riike, olgugi et nominaalselt kolmeastmeliste kohtusüsteemidega, kõigis asjades nii luksuslikku lahendust ei praktiseeri. Kas meie tänane kohtuasutuste arv ja kohtumajade paigutus on ratsionaalsed? Arvestades õigupoolest seda, et inimene (kui ta ei ole just ettevõtja või karistusseadustikuga väga tuttav) käib oma elu jooksul kohtus 1, ... korda. Need on küsimused, milles Justiitsministerium on valmis tõsist debatti pidama. Arvan, et õigusemõistmise valdkonna keskne väärtus peab olema stabiilsus ja ma ei pea võimalikuks rakendada mitteüheteegi põhimõttelise muudatust ilma, et oleks saavutatud kriitilise hulga kohtunike toetus. Samas pakun debati lähtekohaks välja, et meil ei peaks olema tabusid. Debati käigus peaksid kõik ideed olema lubatud ja ma loodan, et vähemalt osa ideedest saab ka eluõiguse tulenevalt nendest strateegilistest probleemidest, mis ühiskonna ees on.

Riigikohtu esimees mainis turbokiirusel õigusloome küsimust. Käesoleva aasta 1. jaanuaril kell 00.00 muutus Eesti kolmesaja kaheksakümne kuuest seadusest vähemalt saja kolmekümnes seaduses üks sõna. Me saavutasime uue rekordi, uue Džomolungma tipu. Kolmandik eesti õigusest muutus ühe hetkega, ühe sekundiga kui Vabariigi President lõpetas uusaasta kõne.

Kahtlemata oli väga paljude seaduste puhul tegemist, kas mingi sõna, mõiste või arvnäitaja muutumisega, aga usun, et see on kõnekas sümbolnäide selle kohta, et – mida ma olen korduvalt öelnud ja ei väsi ka siin kordamast – Eestis on muutunud õigusloome *perpetuum mobile*s. Seda ei kontrolli enam tegelikkuses mitte keegi, ei kontrolli seda seadusandja tervikuna, ei kontrolli seda valitsus poliitilise organina, ei kontrolli seda ka ükski asutus eraldivõetuna.

Väga tugev surve on ka Euroopa Liidu õigusloome poolt õiguslikele probleemide lahendamiseks. Pidevas uute terviktekstide loomises nähakse justkui voorust ja eeldatakse, et see tõstab õiguse ja järelkult ka õiguse rakendamise kvaliteeti. Selle lähteaspektiivis olen mina ülimalt skeptiline. Minu hinnangul on Eesti õigusemaja suures plaanis ikkagi valmis ja pidev ning üha kiirenevas tempos uute terviktekstide loomine ei ole mitte voorus vaid reaalne oht isikute põhiõigustele. Põhiõiguste kaitse õigusriigis ei seisne üksnes selles, et isikute õigused ja kohustused on seaduse tasemel paika pandud. See tähendab ka seda, et ühiskonna kõik osalised (olgu nad ettevõtjad, pensionärid või võimalikke kuritegusid sooritanud isikud), saavad eeldada teatud suhete stabiilsust või prognoositavust. Täna ei ole prognoositavus põhiseadusliku väärtusena meil kaitstud. Ja seetõttu tahab Justiitsministeerium üha jõudsamalt seista selle eest, et tempole tõmmatakse pidurit ja õigusloome mahu vähendamise kava viiakse ka realselt ellu. Isiklikult ootan kõigi ettepanekuid nendes küsimustes, kus tundub, et midagi on viltu läinud ja võiks aja maha võtta.

Nüüd mõningatest konkreetsetest asjadest, mis on kohtumenetluse, õigusemõistmise ja karistusõiguse vallas ministeeriumis õhus. Esiteks üks kohtuhalduslik reform hakkab sisuliselt otsi kokku tõmbama. See on 2014. aasta lõpus alustatud registrite reform, millega viidi kinnistusregistri toimikute pidamine digitaalseks, vaadati üle ja optimeeriti töökorraldusprotsessid ja mis päädis 2015. aasta lõpus 70 ametikoha koondamisega. Ja selle otsuse mõju ei olnud vaid paberil ametikohtade vähendamine, vaid tegelik inimeste arvu vähendamine. Ja ma arvan, et siin oli kõnekas, et selle reformi tulemusel (usun ka, et see oli võti selle reformi läbiviimiseks) jäi kokkuhoitav raha tegelikult süsteemile alles. Kohtunikuabide hüppeline palgatõus ei oleks kindlasti olnud võimalik ilma selle reformita.

On hea, et läinud aastal rakendati esmakordselt ka uut kohtunikuabi ettevalmistuse süsteemi, mille tulemusena läbisid kaks kandidaati edukalt ettevalmistuskava. Nagu eelmisel aastal, kuulutati ka sel aastal välja konkursid uue ettevalmistuskava täitjate leidmiseks. Oluline on ka see, et ministeeriumil on selge püüe jätkata kohtunikuabide kasutatavate infosüsteemide arendamist, et nad muutuksid kasutajatele mugavamaks ja vastaksid nende vajadustele.

Nii palju, kui ma olen nende 10 kuu jooksul kohtutes ringi käinud, siis on keskseks probleemiks alati olnud IT-küsimused. Tundub, et jumal mõtles välja arvutid et kohtunikele piina valmistada. Ja Justiitsministeerium on olnud selle kurja kavatsuse teenistuses. Ma ei ole ka ise suur arvutimees ja saan väga vihaseks, kui need asjad ei tööta. Uskuge mind, üks minu keskne sõnum on olnud, et olukorras, kus elu on naganü stressirohke peavad IT-süsteemid normaalselt ja ratsionaalselt töötama. Loodan, et see lisaraha, mis Justiitsministeerium sel aastal jooksvate IT-arenduste tegemiseks sai, aitab eelmisel aastal esile kerkinud jamasid tõhusamalt lahendada.

Riigi Teataja vallas on sellel aastal plaanis uus arendus, mille sisuks on Riigikohtu lahendite sidumine õigusaktidega. Piltlikult tähendab see seda, et kõik Riigikohtu lahendid seotakse õigusaktide sätetega, mida konkreetne Riigikohtu lahend sisuliselt puudutas. Seeläbi oleks siis Riigi Teatajas õigusakti sirvides võimalik kiiresti konkreetse sätte juurest üles leida ka asjakohane Riigikohtu lahend, mis seda sätet tõlgendanud on.

Tõhusama õigusemõistmise projekt.

Tänu selle projekti edukale algusele sai kohtusüsteem ka 2015. aastaks lisaraha, mis võimaldas laiendada projekti kõikidesse I ja II astme kohtutesse. Ametnike palgaraha suurendamise ning kohtujuristide värbamise läbi on kõigile kohtutele antud ressursid, et õigusemõistmise

efektiivsust, ilma kvaliteedis mööndusi tegemata, tõsta. Ma tahaksin siinkohal positiivselt tunnustada Pärnu Maakohut, kelle ilmselge areng kajastus üldistes statistilistes näitajates: nii vanade asjade vähenemises, menetlusaegade lühenemises kui ka positiivses jõudluses tervikuna. Väga positiivne on ka see, et areng on kumas läbi ka Pärnu Maakohtu kohtunike personaalstatistikast. Selle projekti edukust kinnitab ka kogu 2015. aasta menetlusstatistika tervikuna.

Vaatamata lahendamist vajavate asjade arvu keskmiselt 10%-lisele kasvule on aasta lõpuks lahendamist vajavate asjade hulk kogumis siiski vähenenud. See tähendab, et 2015 oli jõudluse mõttes kogu kohtusüsteemile parem aasta. 2015. aastal jõuti teha rohkem, kui 2014. aastal. Nimetan siin ühe kohtuastme piires 2015. aastal lahendatud asjade koguhulga. Nimelt maakohtutes lahendati kokku 31 000 tsiviilasja, 17 000 kriminaalasja ja 11 000 väärteo menetlasja ning halduskohtutes ligikaudu 3500 haldusasja. Ringkonnakohtutes lahendati ligikaudu 3100 määrus- ja apellatsioonkaebust tsiviilkohtumenetluses, 2300 kaebust kriminaal- ja väärteomenetluses ning 1650 kaebust halduskohtumenetluses. Nende asjade hulk, mille menetlemine ühes kohtuastmes on pikale veninud, on viimastel aastatel järk-järgult väiksemaks jäänud. Sel aastal näiteks on üle kahe aasta menetluses olnud tsiviilasju 272, kriminaalasju 59 ja haldusasju vaid 44. Üle aastaste kohtumenetluste osakaal on ligikaudu 12% menetluses olevatest asjadest.

Järgmisena õigusloomest

Riigikohtu esimees juba mainis kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõud, mis peaks minema lähipäevadel valitsusesse ja sealt edasi parlamenti. Tahan siin eraldi tunnustada Riigikohtu heatahtliku surve eest selle seaduse asjalikul menetlemisel. Eelnõul on siis kaks blokki sisulisi muudatusi: esiteks meetmed, mis muudavad kohtuniku ametisse kandideerimise regulatsiooni paindlikumaks ja millega tagatakse kohtunikuametisse asujate võrdle kohtlemine. Sisuliselt asendatakse selle eelnõuga senine kohtunikukandidaadi ettevalmistusteenistus noorkohtunikule seatava kohustusega läbida ametisseasumise järel intensiivne ametioskuste koolitusprogramm. Lisaks hõlbustatakse selle eelnõuga kvalifitseeritud juristide liitumist kohtusüsteemiga. Edaspidi ei nõutaks kohtunikueksami sooritamist vandeadvokaatidelt ja prokuröridelt, kes on teadmiste kontrolli juba advokatuuri või prokuratuuri astudes läbinud. Selline liikumise hõlbustamine ei jää aga ainult ühesuunaliseks, vaid ka kohtunikonnal endal on huvi korral võimalik täpselt samamoodi liikuda advokaadiks või prokuröriks. Oleme nendele muudatustele pannud tõsised ootused. Selles seaduseelnõu teise blokiga laiendatakse I ja II astme kohtu esimehe nimetamise võimalusi selliselt, et kohtu esimeheks saaks nimetada ka kohtuniku teisest kohtust. Edaspidi võiks siis I astme kohtu esimehe nimetada kõigi I ja II astme kohtunike hulgast ning ringkonnakohtu esimehe kõigi ringkonnakohtunike hulgast. Usume, et see loob kohtujuhtide leidmisel ka uue kvaliteedi ja konkurentsikeskkonna.

On üks tõsine teemade ring, kus ma ootaksin heatahtlikku panust reformi läbiviimisel. See puudutab riigiõigusabi korraldamise süsteemi. Ma arvan, et vaadates viimasel ajal tehtud analüüse, oleme koos advokatuuri esindajatega jõudnud ühemõttelise järelduseni: tänane süsteem ei ole jätkusuutlik ja on paljuski näiline. Näiliselt on õigusabi vähekindlustatud inimestele sisulise ja kvaliteetse õigusabina tagatud. Tegelikuses teeb vaid poolsada advokaati 80% riigiõigusabi kogumahust ja tänane süsteem ei paku sellist õigusabi ega õiguskaitset nagu me arenenud riigina näha sooviksime. Samas ei ole ka mingeid rahalaevasid kuskilt võtta. Kahtlemata on vaja lisaressurssi ja ma loodan, et mõistlikkuse piirides seda ka tekib, aga see ei saa olla suurusjärgude võrra suurem. Järelikult tuleb seda süsteemi ka sisemiselt optimeerida. Minu hinnangul tuleks ümber mõtestada kriteeriumid õigusabi saamiseks.

Tõsine probleem selle reformi puhul on esmatasandi õigusnõustamine. Oluline on selle reformi käigus panna advokatuurile mõistliku ajapiiranguga esmatasandi õigusnõustamise kohustus. Samuti korraldada süsteem ümber nõnda, et advokatuuri all tekiksid konkreetset õigusnõustamise

ja avaliku õigusabi bürood vähemalt neljas Eesti punktis, kuna ka õigusabi ruumiline kättesaadavus on tõsine probleem. Teenusepakkumise mudel, st kas õigusabi pakub hanke võitnud advokaadibüroo või piirkonda rajatav eraldi õigusabikeskus advokatuuri koordineerimisel, on advokatuuri valida. Nimetatud õigusabikeskustes hakatakse ka otsustama riigiõigusabi määramist teovõimelistele isikutele nii tsiviil-, haldus- kui kriminaalasjades. Teisisõnu on eesmärgiks muuta õigusabi andmise süsteem tõhusamaks ja võimaldada süsteemil ise kontrollida ressursside jagamist. Õigusabi saamisele kvalifitseeruva isikute ringi määramisel peaks kindlasti lähtuma ka otstarbekuse kaalutlusest. Näiteks, kas kriminaalses joobes mootorsõiduki juhtimist puudutavates kohtuasjades peab isikule kindlasti tagama määratud kaitsja? Sama küsimus tõusetub ka mõningate teiste kergemate kriminaalasjade puhul. Soomes on näiteks nii, et määratud kaitsjat isikule automaatselt ei tagata, vaid isik saab seda taotleda näidates ära, et tegemist on keerulise juhtumiga, kus isik vajab täiendavat esitamist. On selge, et riigiõigusabi süsteemi reformi pole võimalik läbi viia ilma advokatuurita ning võib öelda, et ministriummi ja advokatuuri koostöö on olnud väga asjalik. Ootame ka kõigi teise õigusemõistmisega seotud isikute, sh kohtunike ja prokuröride, arvamust meie esmastele mõtetele. Soovime kevadel saata reformi väljatöötamiskavatsuse huvigruppidele ja kogu õigusavalikkusele. Kui see leiab laiemat toetust, siis on võimalik seaduseelnõu juba ka sel sügisel parlamenti saata.

Kriminaalpoliitika vaatenurgast vaadates, siis 2015. aasta alguses jõustusid karistusõiguse revisjoni muudatused. Tõsiasi on, et muudatused tõid kaasa ka kohtunikonna oluliselt suurema töökoormuse. Ma tahan teid hüppeliselt suurenenud töökoormuse kasvuga edukalt hakkamasaamise eest siiralt tänada. Karistusõiguse valdkonnas on veel mitmeid küsimusi, mis on Justiitsministeeriumis arutlusel. Minu jaoks on oluline ka kriminaalpoliitilisi valikuid puudutav debatt.

Üks kriminaalpoliitilise valiku küsimus on ka suhtumine retsidiivsetesse kurjategijatesse. Kui vaatame ohtlikke kurjategijaid, kellele on määratud karistuseks vangistus, siis pikemas ajalisel perspektiivis on nende retsidiivsus on 70 %. Arvan, et veidi eksitav on laiemat retsidiivsusust mõõta praegu selle lihtsalt kriminaalstatistilise mõõdikuga, mis kõneleb sellest kas isik on sooritanud fikseeritud kuriteo 12 kuu jooksul pärast vabanemist, kuivõrd see mõõdik tegelikult isiku pikemaajalist retsidiivsusust esile ei näita. Siin tuleb mängu ka kas karistust kandva või juba kandnud kolmanda riigi kodaniku Eesti riigist väljasaatmine. Siin peame loomulikult arvestama rahvusvaheliste inimõiguste nõuetega, isiku põhiõiguste tagamisega, tema püsivat seost Eesti riigiga ja muid asjaolusid, mida tuleb menetluse kestel hinnata objektiivselt. Arvan, et see on ka põhimõtteline küsimus, kuidas suhtuda välismaalastesse, kellele Eesti riik on heatahtlikult võimaldanud siin enda realiseerimiseõiguse – töötamisõiguse, eneseteostusõiguse – ja kes on tõstnud kätt kas ligimese ja/või tema vara suhtes. Leian, et põhimõtteline hoiak peaks olema, et karistuspoliitiliselt on võimalik nendele isikutele öelda, et te ei ole Eestisse enam teretulnud ja peate riigist lahkuma. Sellist lähenemist on nimetatud ka ruumilise eripreventsiooni programmiks, peame analüüsima, kas seadused vajavad selles aspektis täpsustamist.

Veel üks retsidiivsusuga seotud küsimus on kurjategijate ennetähtaegne vanglast vabastamine. Tõsiasi on see, et teatud profiiliga isikute puhul on võimalus uue kuriteo toimepanemise võimalus väga suur. Teame, et mida varasemas eas isik teatud paragrahvide alusel vanglakaristuse saab, seda suurem on tõenäosus korduvale retsidiivsususele. Need asjaolud on objektiivsed ja teatavate gruppide eeldatav retsidiivsusemäär võib tõusta 90%-ni ja üle selle. Küsimus on selles, et me laseme kriminaalhoolduse alla ja vabastame vanglast isikud, kelle puhul me eeldame et nad ei ole kas nii ohtlikud või nende isik lubab eeldada, et nad on pöördunud paranemisteele. Me otsustame, et nad ei pea enam täises mahus karistust kandma ja nad on kriminaalhoolduse kaudu järelvalve all. Samas, need inimesed, kes meie arvates on vabastamiseks liialt ohtlikud kannavad oma vangistuse täies mahus ära, tulevad seejärel vanglast välja ja on lõpuks täiesti ula peal. Seda ka olukorras, kus me paraku teame, ja mida kinnitavad ka kriminaalstatistilised numbrid, et nende inimeste puhul oluliselt tõenäolisem, et nad sooritavad uusi kuritegusid. Siin on minu arvates

midagi viltu. Meil on võimalus karistusjärgseks käitumiskontrolliks iseenesest olemas, aga numbrid näitavad, et seda on kohaldatud tegelikult ainult paarikümnele inimesele. Arvan, et teatud asjaolude ilmnemisel võiks karistusjärgne käitumiskontroll olla automaatne ning seda võiks kohaldada oluliselt suurema arvu inimeste suhtes.

Järgmine oluline teemade ring puudutab menetlusõigust.

Tahaksin siinkohal rõhutada, et me ei plaani tsiviilkohtumenetluses mingeid suuri muudatusi. See on väga hea uudis. Mingeid suuri reforme selles valdkonnas ei tule.

Kriminaalmenetlus – siin on plaanis reform. Aga sellesse tuleb suhtuda mõõdukalt ja terve mõistusega. Ei tohiks sattuda reformikiusatusse. Keskne põhimõte ei tohiks olla, et me kirjutame uue seadustiku, mis on parem kui vana ainult sel põhjusel, et see on uus. Vastupidi, õiguse voores on pigem see, et ta on vana. Eesmärk peaks hoopis olema säästlikkus, menetluse säästlikkus ja ratsionaalsus. Teretulnud on kõik ettepanekud, mis muudavad lähtudes õigusemõistmise üldprintsipiidest menetluse tõhusamaks ja ratsionaalsemaks. Näiteks analüüsitakse digitaalsele menetlusele ülemineku võimalusele, mh ka digitööndite kasutamise võimalust. Samuti seda, kuidas vältida eeluurimises ja kohtumenetluses tööndite dubleerimist. Arutlusel on ka küsimus, kas kõikides kriminaalasjades peaks olema võimalik läbida kolm kohtuastet või võiks ka siin olla ressursside säästmise võimalust? Lisaks soovitakse ümber vaadata eeluurimiskohtuniku roll. Töörühm on analüüsides alustanud ja nende ajakava on väga ambitsioonikas. Juba suvel tahetakse esitada kooskõlastamiseks väljatöötamiskavatsus. See, kas revisjon kujuneb nii ulatuslikuks, et tuleb uus terviktekst selgub revisjoni teises etapis, mis on kavas ette võtta pärast Euroopa Liidu eesistumist ehk 2018. aastal.

Samuti on soov koostöös Siseministeeriumi ja Politsei- ja Piirivalveametiga vaadata üle väärteomenetluse seadustik. Jällegi mitte koostada mingit uut tervikteksti vaid vaadata üle kuidas teatud väärteomenetlustes oleks võimalik asju tõhusamaks, kiiremaks muuta. Siin võib tuua sama näite, mida PPA esindajad tavaliselt toovad: kui laes ei ole tuletõrjeandurit, siis kas kogu väärteomenetluse protseduur ja karistusregistrisse kandmise protseduur tuleb kindlasti läbi teha või võiksid olemas olla lihtsamad menetlused, mille puhul inimene maksab hoiatusena oma väikese raha ära ja siis tulevikus mõtleb ehk oma lähedaste ja enda ohutuse peale rohkem.

Kevadel tuleb sellest samast säästlikkuse ja tõhususe eesmärgist kantuna kooskõlastamisele ka kohtuekspertiisiseaduse eelnõu väljatöötamiskavatsus. Siin on mõned praktilised probleemid esile kerkinud, mis puudutavad eelkõige ekspertiiside hindu ja riiklikult tunnustatud ekspertide vastutust. Tuleb tunnistada, et ekspertiiside arv on Eestis väga suur. Enamiku neist moodustunud ekspertiisid tsiviilasjades ja neist omakorda enamik on seotud eestkostesajadega. Tõsiasi on see et ka psühhiaatrid, nii palju kui meil Eestis neid on, ütlevad et nad ei jõua enam sellises mahus ekspertiise nõuetekohaselt läbi viia.

Tänast kohtupraktikat vaadates tuleb tunnistada, et on lõike, kus saab töökorraldust ratsionaalsemaks muuta. Toon siin ühe näite, mis puudutab 2014. aasta algusest pärit juhtumit, kus oli algatamisel kriminaalmenetlus. Isiku psüühilise seisundi kahtluse tõttu määrati esimene ekspertiis. Samal ajal paigutati ta psühhiaatriaiglasse ja selleks, et tema suhtes saaks rakendada tahtest sõltumatut ravi, määrati talle teine ekspertiis. Peatselt esitas kohalik omavalitsus taotluse eestkoste saamiseks sellele samale isikule. Selleks, et kohalik omavalitsus saaks hakata eestkoste teostama, määrati isikule kolmas ekspertiis, kusjuures kõikidel ekspertisidel oli sama sisu. Kuu aja pärast määrati veel neljas ekspertiis, mis puudutas kinnisesse asutusse paigutamist. Ehk teisisõnu: kõik ekspertiisid andsid ühe vastuse, aga teostati kõik väga lühikese ajavahemiku sees. Ilmselt on mõistlik väita, et inimest ei ole mõtet sellise kuulipilduja valanguga piinata ja talle koguaeg samasisulisi ekspertiise korraldada.

Tõsine teema on ka alaealiste õigusrikkujate mõjutusvahendite reform. Sotsiaalministeeriumi poolt on välja pakutud idee tunnistada kehtetuks alaealiste mõjutusvahendite seadus (AMVS). Sellest tulenevalt tuleks ka üle vaadata kõik alaealiste toimepandud õigusrikkumistele reageerimise võimalused. Arutasime ka süüteoennetuse nõukogus alaealiste õigusrikkumistega seotud küsimusi, eelkõige neid, mis seonduvad nn staatus-süütegudega nagu näiteks suitsetamine, kiivrita sõitmine, viina joomine ja kanepisuitsu tõmbamine. Selliseid süütegusid on vormistatud tohutu mass, kuid ei näi, et see oleks neid noori inimesi eriti mõjutanud. Reaalne sanktsioon, mis määratakse on trahv. Ja kes selle trahvi kinni maksavad? Lõviosal juhtumitest isa ja ema, kui nad on vastutusvõimelised ja kui neil on raha trahvi maksmiseks. Olukorras, kus ema-isa maksavad trahvi ära läheb kaotsi karistuse mõju noorele inimesele. Soovime muuta alaealiste suhtes rakendatavad karistusmeetodid mitmekesisemaks, et nad ka tegelikult tunnetaksid karistuse mõju. Jutt ei ole ihunuhtlusest, see ei oleks mõistlik. Aga näiteks mis puudutab üldkasulikku tööd ja ka aresti kohaldamist mitte arestimajas, vaid kodus, siis miks mitte? Alaealine läheb hommikul kooli ja kohe pärast kooli koju ja las ta siis istub kodus ja mõtleb oma elu üle natuke järele. Sellised meetmed on teistest riikides üldiselt häid tulemusi näidanud. Samuti soovime, et kõikvõimalikud alaealiste sõltuvusprobleemid, eelkõige alkohol ja narkootikumid, saaksid tuvastatud.

Õiguspoliitika vallas tuleks mainida, et kohtute haldamise nõukoda tegi ministeeriumile ettepaneku üle vaadata halduskohtumenetluse regulatsioon, seda küll ainult osas, mis puudutab vangide kaebusi, määruskaebemenetlust ja sarikaebajaid. Meil on analüüs koostatud ning praegu on valmimas väljatöötamiskavatsus, mis peab muutma halduskohtute tegevuse optimaalsemaks. Eesmärk on, et kohus saaks keskenduda vaidluste sisulisele lahendamisele mitte ei peaks tegelema valangkaebustele, mida esitatakse ilmselgelt, kas igavusest või kiuslikkusest.

Tõsised on ka vahekohtumenetlust puudutavad teemad. Näiteks see juhtum, kus meil tekkis Eestis fantoomvahekohtus. Meil on ette valmistamisel eelnõu, mis seda valdkonda peaks korrastama ning võrdsustama ka välisriigi vahekohtute ja riigisiseste tegelike vahekohtute otsused.

Kohtute tööd puudutab kindlasti ka lapsega suhtlemiskorra määramise problemaatika. Riigikohus tegi siin juba 2013. aastal lahendi, millega juhtis tähelepanu, et lapse suhtlusõigust puudutav tsiviilkohtumenetluse ja täitemenetluse regulatsioon vajavad kaasajastamist. Sellele järgnes ka üks halduskohtu lahend, milles kohus jõudis järeldusele, et riik on lapse ja vanema suhtluskorra tagamisel jätnud olulised asjad tegemata ja kohaldas juba ka riigivastutuse regulatsiooni. Nende seisukohtade pinnalt on meil siis oma ettepanekud ka välja töötamisel. 1. märtsil jõustuvad täitemenetlusseadustiku muudatused, mis peaksid andma parema võimaluse elatisnõuete täitmiseks. 1. jaanuarist 2017 peaks käivituma ka siis nn elatisnõuete fond, mis on täiendav kindlustusskeem olukorras, kus vanem ei täida elatisraha maksmise kohustust. Sellisel juhul võtab riik nõude täitmise osaliselt üle ja nõuab eelduslikult selle raha lõpuks elatisvõlglaselt ka sisse.

Läinud nädalal saatis ministeerium huvigruppidele laiali maksejõuetusõiguse revisjoni lähteülesande. Siin on eesmärk üle vaadata pankroti- ja saneerimismenetluse ning ka võlgade ümberkujundamise menetluse kitsaskohad.

Üldkokkuvõttes Justiitsministeerium ei kavatse kohtunikonda ega õigussüsteemi vaip-pommitamisena katta uute seaduseelnõudega. Muutmist vajavad konkreetsed asjad, kus esineb praktilisi kitsaskohti või mille puudulikkusele on, kas näiteks Riigikohus või ka kohtute haldamise nõukoda tähelepanu juhtinud. Eesmärk on lahendada kitsalt määratletud probleeme, mitte lihtsalt revisjoni raames seaduseid ümber kirjutada.

Lugupeetud kohtunikud! Ma tänan teid selle panuse eest eelmisel aastal. Vaatamata õiguskorra kiirele muutumisele on aasta olnud väga edukas. Aitäh teile!